

УДК 373.3.016:003-028.31

А. А. Ємець,
О. М. Коваленко,
Г. В. Левандовська
м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

(на прикладі реалізації експериментального проекту «Школа
професійного зростання (День у школі)»)

У статті розглядається проблема забезпечення ефективного повторення вивченого матеріалу. Розкривається специфіка методичної роботи з організації повторення на уроках позакласного читання в сучасній початковій школі на прикладі реалізації експериментального проекту. Описуються найбільш продуктивні літературні ігри і вправи, апробовані на уроках позакласного читання в 3-4 класах.

Ключові слова: повторення, запам'ятовування, читацька підготовка, педагогічна практика, експериментальний проект, урок позакласного читання, літературні ігри, вправи.

Емец А.А., Коваленко О.Н., Левандовская А.В. Особенности организации повторения изученного на уроках внеклассного чтения в современной начальной школе (на примере реализации экспериментального проекта «Школа профессионального роста (День в школе)»).

В статье рассматривается проблема осуществления эффективного повторения изученного материала. Раскрывается специфика методической работы по организации повторения на уроках внеклассного чтения в современной начальной школе на примере реализации экспериментального проекта. Описываются наиболее продуктивные литературные игры и упражнения, апробированные на уроках внеклассного чтения в 3 -4 классах.

Ключевые слова: повторение, запоминание, читательская подготовка, педагогическая практика, экспериментальный проект, урок внеклассного чтения, литературные игры, упражнения.

Emets A.A., Kovalenko O.M., Levandovskaya G.V. Features of the organization of the

revision of the material studied during the extracurricular reading lessons in a modern primary school (for example, the implementation of the pilot project "School of professional growth (Day at school)").

The article deals with the issue of the implementation of the effective revision of the studied material. It also reveals the specificity of the methodological work on the organization of revision during the extracurricular reading lessons in a modern primary school based on the example of the implementation of the pilot project. The article describes the most productive literary games and exercises tested during the extracurricular reading lessons in grades 3–4.

Key words: *revision, memorizing, reading preparation, teaching practice, experimental project, extracurricular reading lesson, literary games, exercises.*

Постановка проблеми. Актуальним питанням сучасної початкової школи є забезпечення якості освіти. Однак, як свідчать результати моніторингових досліджень [1-2], у значної частини школярів не формуються міцні знання.

Важливим засобом міцного засвоєння знань і подальшого формування умінь і навичок є повторення, яке «запобігає забуванню вивченого, допомагає актуалізувати здобуті знання для успішного та якісного усвідомлення нового навчального матеріалу, дає змогу сформувати й удосконалити практичні навички та вміння, уточнити, поглибити засвоєне, узагальнити та систематизувати знання, ліквідувати виявлені... прогалини» [3, С.199].

Організація повторення вивченого вимагає від учителя досконалого володіння методичними підходами, що ґрунтуються на досягненнях педагогічної та психологічної наук.

Аналіз наукових досліджень. На важливість застосування повторення в навчанні звертали увагу класики педагогічної науки, у тому числі К.Д.Ушинський. Відомий педагог розглядав повторення як один з основних засобів навчання, що посідає особливе місце в освіті молодших учнів: «Чим меншим за віком є учень, тим частіше слід вдаватися до повторення, тому що перші відбитки науки вкорінюються набагато важче наступних» [4].

К.Д.Ушинський, аналізуючи особливості різновидів пам'яті, зауважував, що «безперестанку повинно повторюватися старе з додатком нового... так, щоб

нове неодмінно будувалося на старому» [4].

Видатний педагог розрізняв повторення пасивне й активне. «Велика сила активного повторення порівняно з пасивним полягає в зосередженості уваги. Можна прочитати десять разів сторінку без уваги і не пам'ятати, але не можна жодного разу проговорити цю сторінку, не зосередивши увагу на тому, що говориш...» [4].

У ХХ столітті питання повторення розглядалося в численних дослідженнях: психологічних (Д.М.Богоявленський, В.В.Давидов, Л.В.Занков, П.І.Зінченко, К.П.Мальцева, Н.О.Менчинська, А.О.Смірнов, В.Д.Шадріков, М.М.Шардаков та ін.); дидактичних (М.О.Данилов, Ф.Д.Дмитрієв Б.П.Єсіпов, Ю.С.Ільїних, Л.Д.Ніколенко, В.О.Онищук, М.М.Скаткін, С.Х.Чавдаров та ін.); методичних (О.К.Афанасьєва, Н.К.Беденко, Г.К.Безрукова, П.М.Ерднієв, Л.В.Мухіна, І.Т.Огородніков, Т.Г.Рамзаєва та ін.).

У середині ХХ століття Ю.С.Ільїних зауважував, що в педагогів сформувалося дещо зневажливе ставлення до повторення у зв'язку зі зміною освітньої парадигми, «коли від учня вимагається не тільки і не стільки запам'ятовування, скільки творче застосування, – повторення, організоване по-старому, ...перетворилось на «мачуху» навчання»[5]. Однією з причин такого стану науковець вважав недостатнє розуміння дидактичних функцій повторення на різних етапах уроку (введенні нового матеріалу, його закріпленні, уточненні, поглибленні, узагальненні, систематизації). Відповідно до цього Ю.С. Ільїних виділив такі види повторення: вступне, первинно-закріплювальне, тренувальне, коригуюче, поглиблююче, узагальнювально-систематизуюче.

Вступне – повторення знайомого матеріалу, спираючись на який, школярі свідомо, швидко й міцно засвоять новий матеріал. «До того ж вступне повторення пов'язане з роз'ясненням учням мети, значення і методики майбутньої роботи..., крім пізнавальної, воно має ще й велику виховну цінність, оскільки створює в учнів упевненість у своїх знаннях і силах, інтенсифікує робочий настрій, що в свою чергу обумовлює нові навчальні успіхи» [5].

Первинно-закріплювальне повторення – «це просте повернення до старого безпосередньо після сприйняття... У більшості випадків тільки що набуте знання є нестійким, крихким, оскільки ще не зрослося з системою знань» [5]. Тому це повторення по можливості відбувається в незмінному вигляді.

Тренувальне повторення «передбачає вироблення навички і в цій своїй функції збігається з вправою...» [5].

Коригуюче повторення не має самостійного значення, проводиться лише за наявності прогалин в роботі учня чи вчителя, відбувається, як правило, у позаурочний час, на додаткових заняттях, у групі продовженого дня, шляхом різного роду індивідуальних завдань.

Поглиблююче повторення – усе те, що не може бути використано при первинному ознайомленні, але необхідне для повного засвоєння.

Узагальнювально-систематизуюче повторення – найскладніший і відповідальніший вид, відбувається на уроках закріплення знань.

Розглядаючи способи повторення (цілісне, часткове і комбіноване), учений зауважував, що кожен із них є адекватним лише для певного навчального матеріалу, можливостей учня, дидактичних завдань тощо. Техніка цілісного способу полягає в багаторазовому читанні, слуханні навчального матеріалу, особливості часткового - в повторенні порізно окремих частин матеріалу. Поєднання цих способів дає комбінований спосіб: цілісне читання, повторення важких частин, потім знову цілісне читання.

Залежно від цілей навчання, специфіки віку, пам'яті або матеріалу відтворення при активному повторенні може здійснюватися вголос, мовчки і письмово. Крім того, відтворення може бути «як у книжці» (точне) і «своїми словами» (вільне) [5].

Певну увагу вчені приділяли емоційній складовій повторення (Ж.Піаже, П.Фресса, В.К.Вілюнас) і дійшли висновку, що найкраще запам'ятовується те, що викликає дуже приємні або дуже неприємні емоції. Емоційно нейтральна інформація фіксується в пам'яті гірше.

Міцність запам'ятовування залежить від структурованості інформації, наявності логічних, семантичних і синтаксичних зв'язків її частин. Чим більше в матеріалі зв'язків нового зі старим, тим тісніше зв'язок кожної наступної частини з попередньою, що сприяє кращому заучуванню.

Повноцінне запам'ятовування забезпечує активна взаємодія з матеріалом, що підлягає запам'ятовуванню. Дослідники, порівнюючи мимовільне запам'ятовування як складник процесу і довільне, але не введене в певну активну діяльність, визнають перевагу першого.

На це звертав увагу ще К.Д.Ушинський, застерігаючи вчителя від опори тільки на довільну, або тільки мимовільну увагу, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Цінною і надзвичайно актуальною для сьогодення, на наш погляд, є думка видатного вченого щодо позитивного впливу довільної уваги на розвиток вольових якостей, оскільки надлегке навчання формує безвольних людей.

Полегшити запам'ятовування дозволяє використання різноманітних мнемічних прийомів. В узагальненому вигляді їх подала О. Вашуленко: групування матеріалу за певними ознаками; виділення опор; класифікація; структурування; систематизація; схематизація; аналогія; використання мнемотехнічних прийомів; перекодування; добудова запам'ятовуваного матеріалу (внесення суб'єктом у запам'ятовуване чогось свого); серіаційна організація матеріалу; асоціація; повторення [3, С.206-207].

Сучасні психологи стверджують: «Діти забувають 90% від того, що вивчали в класі, упродовж 30 днів. Найвищий відсоток забування припадає на перші години після уроку. Можна подовжити термін зберігання інформації в пам'яті шляхом її повторення через певний інтервал часу. Чим більше циклів повторення проходить спогад, тим краще він зберігається в пам'яті». [6]

Спостереження за проходженням педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів показало, що студенти, формально володіючи теоретичним матеріалом щодо повторення та запам'ятовування навчального матеріалу, не застосовують його в професійній діяльності, що, на нашу думку, пов'язано із низкою причин, одна з яких – відсутність власного позитивного

досвіду повторення в навчанні.

Мета статті. Розкрити специфіку методичної роботи з організації повторення вивченого на уроках позакласного читання в сучасній початковій школі на прикладі реалізації експериментального проекту «Школа професійного зростання (День у школі)».

Основна частина. Дослідження останніх десятиліть показали наявність суттєвих недоліків у галузі літературного читання молодших школярів. Ставлення до читання й книги має виражену негативну тенденцію, що в цілому відбиває освітнянські проблеми загальносвітового рівня. У початковій школі вирішити питання формування справжнього читача неможливо без залучення дорослого, перш за все, учителя. Однак, на жаль, у сучасного молодого педагога часто не сформована читацька компетенція, у нього відсутні приклади з власного дитинства, коли читати було цікаво, а уроки позакласного читання в класичному вигляді були відсутні. Усе це негативно впливає на можливості впливу на школярів.

З метою подолання зазначеної проблеми в 2016 році на факультеті початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди було запроваджено експериментальний проект «Школа професійного зростання (День у школі)», мета якого — перехід на якісно новий рівень фахової підготовки. На відміну від традиційних форм проведення педагогічної практики, яка на перших двох курсах носить пропедевтичний і пасивний характер і тільки на 3 і 4 – тривалий і активний, експеримент передбачав реалізацію діяльнісного підходу і залучення студентів, починаючи з першого курсу, до професійно орієнтованої взаємодії з дітьми. Згідно з програмою проекту студенти щотижня відвідують певні школи міста Харкова і проводять уроки позакласного читання.

Оскільки пріоритетним напрямом практики було визнано формування читацької культури шляхом упровадження занять з дитячою книжкою, до участі в проекті були залучені співробітники лабораторії методичного забезпечення безперервної системної освіти «школа – ВНЗ» та науково-консультативного

центру читання та дитячої книги ХНПУ імені Г.С.Сковороди, які консультували студентів щодо розробки, проведення та подальшого аналізу проведених уроків.

У другому семестрі 2018-2019 навчального року студенти факультету початкового навчання ХНПУ імені Г.С. Сковороди були залучені до реалізації проекту «Харківські письменники — дітям: від прочитаної книжки до захоплення рідним містом», що став одним із переможців міського конкурсу студентських проектів. Тому саме тема проекту була обрана стрижневою для реалізації завдань педагогічної практики. Актуальність теми визначалася не лише краєзнавчим компонентом, який є провідним у створенні освітянських програм, а й тим, що основні автори, запропоновані для розгляду, є визнаними діячами літератури, які створили класичне коло дитячого читання: Я.Щоголів, Б.Грінченко, П.Грабовський, Олександр Олесь, Остап Вишня, Н.Забіла, М.Трублаїні, Олесь Донченко, О.Копиленко, О.Іваненко, П.Панч, В.Сосюра, П.Тичина, Майк Йогансен, І.Сенченко. Також програма передбачала варіативний компонент (знайомство з творчістю І.Христенко, В.Левіна, В.Хмельницького, В.Верховеня тощо). До реалізації завдань практики були залучені студенти третього курсу, які вже мали певний досвід подібної роботи упродовж двох попередніх років навчання.

Аналіз конспектів, розроблених студентами, та проведених ними уроків показав, що в більшості виникають труднощі під час організації повторення вивченого на попередніх уроках, узагальнення нового матеріалу та підбиття підсумків, у ході якого має здійснюватися повторення матеріалу, вивченого на уроці.

З метою подолання зазначених труднощів було розроблено систему вправ та літературних ігор, що дозволяють забезпечити ефективне повторення вивченого на різних етапах уроку.

Вправи та літературні ігри для організації повторення

- 1) Назвіть харківських письменників.
- 2) Назвіть письменників (письменника), з творами яких (якого) знайомилися на минулому уроці.

3) Гра «Спіймай прізвище». Учням пропонується для сприйняття на слух перелік прізвищ письменників. Діти мають плеснути в долоні, коли почують прізвище харківського письменника.

Варіант гри: підкреслити або виписати з переліку прізвища харківських письменників.

Наприклад: Б.Грінченко, Т. Шевченко, Олександр Олесь, І. Франко, Остап Вишня, Н.Забіла, М.Трублаїні, Леся Українка.

4) Гра «Хто зайвий». Пропонується чотири прізвища письменників. Треба знайти, що об'єднує трьох з них (вони можуть бути харківськими, жити в будинку «Слово», писати твори про природу, вірші тощо). Передбачається варіативність правильної відповіді (за умови доведення).

Наприклад: на дошці записані прізвища письменників: Майк Йогансен, Б.Грінченко, О.Копиленко, Н. Забіла.

Запитання: що дозволяє об'єднати трьох з цих письменників в одну групу?

Відповідь:

1. Майк Йогансен, О.Копиленко, Н. Забіла жили в будинку «Слово». Б.Грінченко — зайвий.

2. Б. Грінченко, О.Копиленко, Н. Забіла — це справжні імена письменників. Майк Йогансен — зайвий, тому що це псевдонім.

3. Б. Грінченко, О.Копиленко, Н. Забіла писали про дітей. Майк Йогансен — зайвий, тому що писав тільки про природу.

4. Майк Йогансен, Б.Грінченко, О.Копиленко — це письменники-чоловіки. Н. Забіла — це письменниця.

5. Майк Йогансен, Б.Грінченко, Н. Забіла — є авторами віршів. О.Копиленко писав тільки прозу.

6. Майк Йогансен, О.Копиленко, Н. Забіла жили й писали в XX столітті. Б.Грінченко жив і писав у XIX столітті.

5) Назвіть автора твору (або творів). Учням пропонується перелік творів одного письменника, і вони мають назвати прізвище автора.

Наприклад: «Рукавичка і струмочок», «Хто вишні поїв?», «Мандрівна квітка», «Сім господиень».

Відповідь: Іван Сенченко.

б) Гра «З'єднай пари» (автор – заголовок твору). Форма проведення може бути фронтальною (запис на дошці необхідних слів, обговорення і з'єднання), парною, індивідуальною (запис у зошиті).

Наприклад:

Майк Йогансен	«Майстер»
О.Копиленко	«Собака Джан»
О.Донченко	«Ялинка»
Б.Грінченко	«Плискачик»
Олександр Олесь	«Пустуни на пароплаві»
М.Трублаїні	«Бджілка»
Н.Забіла	«Фазани»
О.Іваненко	«Украла»

Ускладнення завдання. Учням пропонується неповний набір карток з прізвищами письменників і назвами творів (окремі картки не мають пари). Діти повині самостійно пригадати твори, які написали ці письменники, або за твором назвати автора.

7) Гра «Так чи ні». Учням пропонується визначити помилкові й правильні твердження про письменників, їхнє життя, твори. Спосіб фіксації може бути різним: правильне твердження супроводжується плесканням у долоні, підняттям спеціальної картки, жестом тощо.

Наприклад:

Микола Петрович Трублаїні — відомий письменник, досвідчений полярник і мандрівник. (Правильна відповідь).

Микола Петрович Трублаїні — талановитий лікар. (Помилкова відповідь).

Варіант гри «Знайди помилки». Учні мають знайти помилки в тексті, запропонованому вчителем.

Наприклад:

*Микола Петрович Трублаїні відомий як письменник, лікар, досвідчений полярник і мандрівник. У Харків Миколу Трублаїні направили на **курси фельдшерів**. У харківському палаці піонерів Микола Петрович організував «Клуб дослідників **Америци**». Микола Петрович написав багато **віршів та віршованих казок**. Найвідомішими є казка «Мандри Закомарика» та оповідання про **слонів** «Пустуни на пароплаві».*

8) Загадки про письменників або героїв твору. Хто це? Кілька цікавих або найважливіших фактів про письменника або героя. Учня треба його назвати. Можливе використання форми кросворду.

Наприклад:

Це головний герой віршованої казки Н. Забіли. Він круглий, рум'яний, плискатий, ніби млинець. Він говорив про себе: «Я — уславлений співак». Від небезпеки його врятувала дівчинка Ганнуся.

Відповідь: Плискачик.

9) Гра «Відгадай, хто ти». До дошки викликається учень. Учител ь піднімає за його спиною картку з прізвищем. Діти мають назвати окремі факти з життя і творчості письменника. Гра закінчується, коли учень відгадає прізвище.

Доцільно використовувати це завдання після вивчення творчості та біографії 3—4 письменників.

Наприклад: учень має відгадати прізвище Н. Забіла.

Діти називають такі факти:

- Народилася в Петербурзі.
- Її мама не вміла співати і замість колискових читала вірші.
- У неї була донечка Яся.
- Вона автор «Ясочиної книжки».
- Жила в будинку «Слово».
- Писала віршовані казки.

10) Гра «Хто я». Обирається один учень, який виходить за двері. Клас визначає прізвище письменника або ім'я героя твору, яке треба відгадати. Учень повертається і ставить запитання класу, на які можна відповісти «Так»,

«Ні» або «Частково».

11) Гра «Літературний аукціон». Обирається письменник, про життя і творчість якого необхідно повідомити будь-який факт. Перемагає учень або команда, яка озвучить останній факт.

12) Гра «Чия це характеристика». На дошці вивішуються портрети вивчених письменників з підписами прізвища, ім'я та по батькові. У руках учителя картки, на яких записані слова на позначення професійних видів діяльності. Треба прикріпити картку біля прізвища письменника. Для першого разу можна кількість карток обмежити кількістю письменників. Задля ускладнення можна пропонувати кілька однакових карток з видами діяльності, які можуть стосуватися різних письменників.

Наприклад:

На дошці вивішуються портрети Б.Грінченка, М.Трублаїні, О.Копиленка, Остапа Вишні, Майка Йогансена та Н.Забіли. Вчитель по-черзі показує дітям картки з видами професійної діяльності: *журналіст, фельдшер, вчитель*. Діти повинні визначити, що вчителями були Б.Грінченко, О.Копиленко та Н.Забіла, журналістами були Майк Йогансен та М.Трублаїні, а фельдшером – Остап Вишня.

13) Гра «Збери до купи». На дошці вивішені портрети двох письменників з підписами прізвища, ім'я та по батькові. Навколо портретів розташовані картки з видами діяльності, місця народження, тематикою і жанрами творів, заголовками. Необхідно зібрати відповідні картки навколо письменника.

14) Прочитати текст про письменника. Підкреслити або виписати інформацію, яка є новою.

Олександр Іванович Кандиба народився на Сумщині. Свій перший вірш він написав у 9 років. У студентські роки письменник познайомився з Лесею Українкою, М.Коцюбинським, Б.Грінченком. Вірші для дітей Олександр Олесь почав писати, коли в нього народився синочок Олег, якого він ласкаво називав Лелекою. За професією Олександр Олесь був ветеринаром. На початку 1919

року Олесь виїздить за кордон, де прожив до кінця життя.

Для дітей поет створив чудові вірші, п'єси, казки. Відомими віршами для дітей є «Ялинка», «Згадую: так я в дитинстві любив...», «Серед краси», «Журавлі».

15) Скласти якомога більше запитань до тексту з 14.

Висновки. Експериментальна апробація на уроках позакласного читання в 3-4 класах довела ефективність запропонованих літературних ігор і вправ. Їх систематичне використання дозволило забезпечити засвоєння учнями важливої інформації про життя і творчість письменників, а також сприяло виникненню інтересу до читання. Багаторазове цілеспрямоване повторення вивченого позитивно вплинуло на формування в учнів самостійної читацької діяльності завдяки опануванню навичок орієнтування в доступному колі дитячого читання і підвищенню рівня загальної читацької культури. Досягненню високої результативності проведеної роботи сприяло вдале поєднання змістового наповнення навчальних вправ і цікавої форми відтворення засвоєної інформації, що забезпечувало оптимальний баланс між довільним і мимовільним запам'ятовуванням у ході повторення вивченого матеріалу.

Література:

1. Вашуленко О. В. Аналіз психологічних передумов організації повторення в початковому навчанні / О.В.Вашуленко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – №2. – С. 199.

2. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» 2018 р. Частина II. – Київ, 2019. – 169 с. – (Український центр оцінювання якості освіти.). – (Частина II. Математика).

3. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи

закладів загальної середньої освіти» 2018 р. – Київ, 2019. – 252 с. – (Український центр оцінювання якості освіти.). – (Частина III. Читання).

4. Ильиных Ю. С. Функции повторения в учебном процессе : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Ю.С.Ильиных – Комсомольский-на-Амуре: Государственный педагогический институт, 1969. – 242 с.

5. Медина Д. Правила мозга. Что стоит знать о мозге вам и вашим детям / Д.Медина. – Москва: Иванов и Фербер, 2014. – 304 с.

6. Ушинский К. Д. Материалы к третьему тому "Педагогической антропологии" О воспитании памяти. Педагогические приложения анализа памяти [Электронный ресурс] / К.Д.Ушинский – Режим доступа до ресурсу: http://dugward.ru/library/pedagog/ushinskiy_chelovek3.html#pamyat.

УДК 373.3.016:811.161.2

О.В. Истоцька

Ю.М. Тельпуховська

м. Харків

ЛІНГВІСТИЧНА КАЗКА ЯК МЕТОДИЧНИЙ ПРИЙОМ НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ

У статті йдеться про лінгвістичну казку як один з ефективних методичних прийомів викладання мовного матеріалу, передусім фонетичного, учням молодшого шкільного віку. Пропонується декілька авторських лінгвістичних казок для пояснення окремих фонетичних тем.

Ключові слова: фонетика; лінгвістична казка; голосні та приголосні звуки; дзвінки, глухі та сонорні приголосні; тверді, м'які та пом'якшені приголосні; склад, складоподіл.

В статье говорится о лингвистической сказке как об одном из эффективных методических приёмов преподавания языкового материала, в частности, фонетического, ученикам младшего школьного возраста. Предлагается несколько авторских лингвистических сказок для объяснения отдельных фонетических тем.

Ключевые слова: фонетика; лингвистическая сказка; гласные и согласные звуки, звонкие, глухие и сонорные согласные; твердые, мягкие и смягченные согласные; слог, слоговое деление.

The article covers the linguistic fairy tale as one of the effective methods of teaching the